

BERDAX BADIY TAFAKKURIDA INSON VA JAMIYAT MUNOSABATI**Norbo'tayeva Muxlisa**

Toshkent davlat tibbiyot universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18582374>

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr qoraqalpoq adabiyotining yirik namoyandasi Berdaq ijodida inson va jamiyat munosabatining badiiy talqini ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Shoir asarlarida inson shaxsining jamiyatdagi o'rni, ijtimoiy tengsizlik, adolatsizlik va ma'naviy mas'uliyat masalalari qanday yoritilgani o'rganiladi. Berdaq badiiy tafakkurida inson jamiyat ta'sirida shakllanuvchi, biroq ma'naviy qadriyatlar orqali unga qarshi turishga qodir shaxs sifatida tasvirlanadi. Maqolada shoir ijodidagi xalqparvarlik, ijtimoiy tanqid va adabiy realizm unsurlari inson-jamiyat munosabatlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarixiy-adabiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot natijalari Berdaq ijodining ijtimoiy-falsafiy ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Berdaq, qoraqalpoq adabiyoti, inson va jamiyat, ijtimoiy muhit, adabiy realizm, xalqparvarlik, ijtimoiy adolatsizlik, ma'naviy qadriyatlar, badiiy tafakkur.

Kirish

XIX asr qoraqalpoq adabiyoti xalqning ijtimoiy hayoti, tarixiy taqdiri va ma'naviy dunyosini badiiy jihatdan aks ettirgan muhim manba hisoblanadi. Bu davr adabiyotida inson va jamiyat o'rtasidagi munosabat masalasi yetakchi mavzulardan biri bo'lib, adiblar inson shaxsining ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishini badiiy tahlil qilishga intilganlar.

Ana shunday murakkab tarixiy va ijtimoiy sharoitda yashab ijod qilgan Berdaq o'z asarlari bilan qoraqalpoq adabiyotida inson va jamiyat munosabatlarini chuqur va realistik tarzda yoritib bergan ijodkor sifatida ajralib turadi. Berdaq ijodida inson jamiyatdan ajralgan holda emas, balki uning ajralmas bir qismi sifatida talqin etiladi. Shoir asarlarida shaxsning ijtimoiy tengsizlik, adolatsizlik va zulm sharoitida qanday ruhiy holatga tushishi, ma'naviy tanazzul yoki aksincha, ma'naviy yuksalishga erishishi badiiy obrazlar orqali ochib beriladi.

Bu jihat Berdaq ijodining ijtimoiy-falsafiy mazmunini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Inson va jamiyat o'rtasidagi munosabat masalasi Berdaq asarlarida tanqidiy ruh bilan uyg'unlashgan. Shoir jamiyatdagi salbiy holatlarni fosh etish orqali inson qadr-qimmatini himoya qilish g'oyasini ilgari suradi. U shaxsning jamiyat oldidagi mas'uliyatini, ayni paytda jamiyatning inson oldidagi burchini ham badiiy jihatdan asoslashga intiladi. Shu sababli Berdaq ijodi nafaqat adabiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

Mazkur maqolaning maqsadi Berdaq badiiy tafakkurida inson va jamiyat munosabatining qanday talqin etilganini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida shoir asarlaridagi ijtimoiy muhit, inson shaxsining ma'naviy qiyofasi hamda adabiy realizm unsurlari o'rganiladi.

Ushbu tahlillar Berdaq ijodining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Asosiy qism**Berdag ijodida inson obrazining badiiy-falsafiy talqini**

XIX asr qoraqalpoq adabiyotida inson obrazi ijtimoiy-tarixiy sharoit bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Bu davr adabiyotida inson shaxsiga bo'lgan munosabat uni jamiyatdan ajratib ko'rsatish emas, balki jamiyat bag'rida yashovchi, uning muammolarini o'z taqdirida aks ettiruvchi mavjudot sifatida talqin qilish bilan xarakterlanadi. Ana shu badiiy an'ana doirasida Berdaq ijodi inson va jamiyat munosabatlarini chuqur va izchil yoritib bergani bilan alohida ajralib turadi. Berdaq asarlarida inson faqat shaxsiy kechinmalar egasi emas, balki ijtimoiy voqelikning bevosita ishtirokchisi sifatida tasvirlanadi. Shoir inson hayotini jamiyatdagi adolatsizlik, zulm va tengsizlikdan ayro holda ko'rsatmaydi.

Aksincha, insonning ruhiy holati, ichki iztiroblari va ma'naviy qiyofasi bevosita ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishi ta'kidlanadi. Bu yondashuv Berdaq ijodining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini belgilaydi. Berdaq badiiy tafakkurida insonning qadri jamiyatdagi mavqei yoki moddiy ahvoli bilan emas, balki uning ma'naviy fazilatlarini bilan o'lchanadi. Shoir insonni ma'naviy poklik, halollik va adolatga intilish kabi fazilatlar orqali ulug'laydi. Shu bilan birga, u insonning jamiyat tomonidan kamsitilishi va ezilishi holatlarini ham ochiq tasvirlab, o'sha davr ijtimoiy muammolarini badiiy umumlashtiradi.

Jamiyatning inson shaxsiga ta'siri va ijtimoiy muhit tasviri

Berdaq ijodida jamiyat inson shaxsini shakllantiruvchi asosiy kuch sifatida namoyon bo'ladi. Shoir jamiyatni faqat tashqi muhit sifatida emas, balki insonning taqdiri, dunyoqarashi va ruhiy holatini belgilovchi omil sifatida talqin etadi. Uning asarlarida jamiyat ko'pincha adolatsizlikka asoslangan, ijtimoiy tabaqalanish kuchli bo'lgan muhit sifatida tasvirlanadi. Shoir jamiyatdagi boy va kambag'al o'rtasidagi keskin tafovutni inson fojiasining asosiy sabablaridan biri sifatida ko'rsatadi. Bunday sharoitda inson mehnati qadrsizlanadi, uning insoniy huquqlari poymol etiladi. Berdaq bu holatlarni badiiy obrazlar orqali ifodalab, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni ochib beradi. Shu orqali u adabiyotning tanqidiy vazifasini amalga oshiradi.

Jamiyatning salbiy ta'siri insonning ma'naviy holatida ham aks etadi. Berdaq asarlarida adolatsiz muhit insonni ruhiy ezilishga olib kelishi, biroq uni to'liq sindira olmasligi ko'rsatiladi.

Shoir insonning ichki kuchiga, sabr-toqatiga va ma'naviy qarshiligiga ishonch bildiradi. Bu jihat Berdaq ijodining gumanistik ruhini kuchaytiradi.

Inson va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarning badiiy yechimi

Berdaq badiiy tafakkurida inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar doimo muvozanatda emas, balki ziddiyatli jarayon sifatida talqin etiladi. Shoir asarlarida jamiyatdagi adolatsiz tartiblar insonning ma'naviy qadriyatlarini bilan to'qnash keladi. Bu to'qnashuv inson ruhiyatida ichki norozilik va qarshilikni yuzaga keltiradi. Berdaq ijodida inson jamiyatga ko'r-ko'rona bo'ysunuvchi mavjudot emas. Aksincha, u jamiyatdagi nohaqlikni anglaydigan va unga nisbatan ma'naviy qarshilik ko'rsata oladigan ongli shaxs sifatida tasvirlanadi. Shoir bu qarshilikni ochiq isyon shaklida emas, balki ma'naviy pozitsiya sifatida talqin etadi. Bu holat Berdaq ijodining o'ziga xos falsafiy xususiyatlaridan biridir. Ziddiyatlarning badiiy yechimi ko'pincha insonning ma'naviy ustunligi orqali amalga oshiriladi. Jamiyat adolatsiz bo'lsa-da, inson o'z halolligi va ma'naviy pokligi orqali undan ustun turishi mumkin degan g'oya Berdaq ijodida yetakchi o'rin tutadi. Bu g'oya shoir asarlarining tarbiyaviy ahamiyatini oshiradi.

Ijtimoiy adolatsizlik muammosi va inson qadr-qimmatini

Berdaq ijodida ijtimoiy adolatsizlik muammosi inson qadr-qimmatining poymol etilishi bilan chambarchas bog'liq holda yoritiladi. Shoir jamiyatdagi adolatsizlikni faqat iqtisodiy muammo sifatida emas, balki ma'naviy inqiroz sifatida talqin etadi. Uning asarlarida insonning qadri jamiyat tomonidan tan olinmagan sharoitlar chuqur badiiy ifodasini topadi. Shoir adolatsiz jamiyatda yashayotgan insonning ichki iztiroblarini tasvirlar ekan, uning ruhiy sinmasligini alohida ta'kidlaydi. Bu holat Berdaq ijodining optimistik ruhini belgilaydi. Shoir insonni jamiyat qurboni sifatida emas, balki adolatsizlikka qarshi ma'naviy kurashuvchi kuch sifatida ko'rsatadi.

Ijtimoiy adolatsizlikka qarshi tanqid Berdaq ijodida xalqparvarlik g'oyalari bilan uyg'unlashadi. Shoir xalq manfaatini himoya qilish orqali inson qadr-qimmatini tiklashga intiladi. Bu jihat Berdaq ijodini XIX asr qoraqalpoq adabiyotining eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biriga aylantiradi.

Inson mas'uliyati va ma'naviy tanlov masalasi

Berdaq badiiy tafakkurida inson jamiyat oldida mas'ul shaxs sifatida talqin etiladi. Shoir insonni faqat tashqi sharoit qurboni emas, balki o'z ma'naviy tanlovi orqali jamiyat hayotiga ta'sir ko'rsata oladigan kuch sifatida ko'radi.

Insonning axloqiy tanlovi Berdaq ijodida muhim badiiy-falsafiy muammo sifatida namoyon bo'ladi. Shoir insonni halollik, adolat va sabr-toqat kabi ma'naviy qadriyatlarga sodiq bo'lishga chaqiradi. Bu qadriyatlar inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtiruvchi asosiy omillar sifatida talqin etiladi. Berdaq ijodida jamiyatni o'zgartirish insonning ichki ma'naviy o'zgarishidan boshlanishi g'oyasi ilgari suriladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, XIX asr qoraqalpoq adabiyotida Berdaq ijodi inson va jamiyat munosabatlarini badiiy-falsafiy jihatdan yoritishda alohida ahamiyat kasb etadi. Shoir asarlarida inson shaxsi jamiyatdan ajralgan holda emas, balki muayyan tarixiy va ijtimoiy sharoit mahsuli sifatida talqin etiladi. Berdaq inson hayotidagi muammolarni individual hodisa sifatida emas, balki jamiyatdagi adolatsizlik va ijtimoiy tengsizlik bilan uzviy bog'liq holda ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, Berdaq badiiy tafakkurida inson qadr-qimmati jamiyatdagi mavqei yoki moddiy ahvoli bilan emas, balki uning ma'naviy fazilatlari, axloqiy pokligi va adolatga sodiqligi bilan belgilanadi. Shoir insonning jamiyat ta'sirida ezilishi, ruhiy iztirobga tushishi holatlarini realistik tarzda tasvirlagan bo'lsa-da, uni mutlaq ojiz mavjudot sifatida ko'rsatmaydi. Aksincha, insonning ichki ma'naviy kuchi, sabr-toqati va adolatsizlikka qarshi ruhiy qarshiligi Berdaq ijodida yetakchi g'oya sifatida namoyon bo'ladi. Berdaq asarlarida jamiyatning inson shaxsiga salbiy ta'siri tanqidiy ruhda yoritilgan. Shoir ijtimoiy muhitdagi adolatsizlik, tabaqalanish va zulmni fosh etish orqali insonning jamiyat oldidagi emas, balki jamiyatning inson oldidagi mas'uliyatini ham badiiy asoslaydi.

Bu jihat Berdaq ijodining ijtimoiy-falsafiy mazmunini chuqurlashtiradi va uni XIX asr qoraqalpoq adabiyotining eng muhim tanqidiy yo'nalishlaridan biriga aylantiradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Berdaq badiiy tafakkurida inson va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar ochiq qarama-qarshilik shaklida emas, balki ma'naviy tanlov va axloqiy pozitsiya orqali hal etiladi. Shoir jamiyatni zo'ravonlik yo'li bilan emas, balki insonning ichki ma'naviy yuksalishi orqali o'zgartirish g'oyasini ilgari suradi. Bu yondashuv Berdaq ijodining tarbiyaviy va gumanistik ahamiyatini yanada oshiradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Berdaq ijodi inson va jamiyat munosabatlarini o'rganishda muhim adabiy va tarixiy manba hisoblanadi. Uning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Berdaq badiiy merosi jamiyat va inson o'rtasidagi murakkab munosabatlarni anglash, ijtimoiy adolat va ma'naviy mas'uliyat masalalarini chuqurroq tahlil qilish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berdaq. *Tanlangan asarlar*. — Nukus: Qoraqalpoqstan nashriyoti, 1987.
2. Qoraqalpoq adabiyoti tarixi. — Nukus: Qoraqalpoqstan nashriyoti, 1994.
3. To'raqulov B. *Qoraqalpoq mumtoz adabiyoti masalalari*. — Nukus, 2001.
4. Qosimov S. *XIX asr qoraqalpoq adabiyoti*. — Toshkent: Fan, 1989.
5. O'zbek va qoraqalpoq adabiy aloqalari. — Toshkent: Fan, 2005.
6. Rahimov A. *Qoraqalpoq adabiyotida ijtimoiy realizm masalalari // Adabiyotshunoslik masalalari*. — Toshkent, 2008.
7. Milliy uyg'onish va adabiyot. — Toshkent: Universitet, 2010.
8. Qoraqalpoq adabiy merosi va zamonaviy talqinlar. — Nukus, 2015.